

Arap Harfli Yazıtlar ve Ahlat Mezar Taşları Çalıştayı Bildirileri

TÜRK DÜNYASI, Dil ve Edebiyat Dergisi/TURKISH WORLD, Journal of Language and Literature
Issue: 44 (Güz-Autumn 2017) - ISSN: 1301-0077 Ankara, TURKEY
DOI Numarası/DOI Number: 10.24155/tdk.2017.43

MISIR'DAKİ ARAP HARFLİ KİTABELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Ahmet Ali BAYHAN**

Özet:

Bir Kuzey Afrika ülkesi olan Mısır, tarih boyunca birçok medeniyete yurtluk etmiştir. Bölgede yapılan Arkeolojik kazılardan çıkan sonuçlara göre, bilinen tarihi MÖ 5000 yıllarında kurulmuş Aşağı ve Yukarı Mısır Krallıkları ile başlamaktadır. Bunu Menes Hanedanlığı ve Pers hâkimiyeti takip etmektedir. Daha sonra Roma ve Bizanslıların eline geçen ülke 641 senesinde Amr b. As komutasındaki ordu tarafından fethedilerek İslam topraklarına dâhil edilmiştir.

Önceleri Abbasilere bağlı bir eyalet valisi iken daha sonra burada bağımsız ilk Türk devletlerini kuran Tolunoğulları ile İhşidoğulları'nın Mısır tarihinde ayrı bir yeri vardır. Özellikle Tolunoğlu Ahmet tarafından şekillendirilen Katayı' tepesinde kendi adına inşa edilen cami, Samerra'da ortaya konulan ilk İslami Türk yapılarının bir kopyası niteliğinde olup 'Samerra Üslubu'nun Kuzey Afrika'ya taşınmasında öncülük etmiştir.

Tunus'un Mehdiye şehrinde kurulduktan sonra kısa sürede Kuzey Afrika'nın tamamına hâkim olan, Şii mezhebini yaygınlaştırmak için büyük bir çaba içerisine giren ve başta Ezher Camisi/Medresesi başta olmak üzere pek çok anıtla Mısır'ı zenginleştiren Fatımiler'in ardından, Haçlı Seferleri'ne karşı verdiği mücadelelerle Müslümanlar arasında haklı bir şöhrete kavuşan Selahaddin-i Eyyubî'nin liderliğinde ortaya çıkan Eyyubiler zamanında, yapılan 30 kadar medrese ile bir taraftan Mısır'da yeniden Sünni İslam inancının yerleştirilmesi temin edilirken, diğer taraftan da vücuda getirilen mimarlık örneklerinde Zengiler vasıtasıyla Büyük Selçuklular'ın mimari anlayışı devam ettirilmiştir.

Eyyubiler'den sonra yörenin iktidarını eline geçiren Memlukler devrinde, cami ve medresenin kuvvetle vurgulandığı külliyeler şeklindeki eserlerde Anadolu Türk

* Bu yazı, Türk Dil Kurumu ve Bitlis Eren Üniversitesi iş birliğiyle gerçekleştirilen Arap Harfli Yazıtlar ve Ahlat Mezar Taşları Çalıştayı'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

** Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, bayhanahmetali@hotmail.com.

mimarisi, Büyük Selçuklu ve Zengi mimarisi ile Türkistan'da, Buhara ve Semerkant çevrelerinde, yaygın olarak kullanılan yüksek kasnaklı kubbe mimarisi ile bağlantılar kurarak, Türk mimarisinin geleneklerine bağlı kalmakla beraber orijinal bir üslup geliştirilmiştir.

1517'de Mısır'ın fethinin sonucu olarak hilafetin Osmanlı hanedanına geçmesi, Devlet-i Aliye'nin hem siyasi açıdan genişlemesine hem de Müslümanlar üzerindeki etkinliğinin artmasına neden olmuştur. Osmanlıların Afrika'ya açılan kapısı durumundaki bu ülkenin fethi, diğer taraftan ticaret güzergâhlarının üzerindeki Batılı devletlerin hâkimiyetini ortadan kaldırmıştır ve Akdeniz'in bir Türk gölü olması yolunda önemli bir merhaleyi teşkil etmiştir.

Dört yüzyılı aşkın bir zaman İstanbul'dan gönderilen valiler eliyle yönetilen Mısır'ın çeşitli yerleşim alanlarında, özellikle Kahire'de, Osmanlılar'ın farklı yapı gruplarında çok sayıda örnekler verdiği ortadadır. Zaten bu tarih kapsamı içerisinde dikkatle incelemeler yapıldığı takdirde burada edebiyattan mimariye birçok eser tespit etmek mümkün olacaktır.

Yukarıda kısa özeti arz edilen zaman dilimi içerisinde ortaya konulan mimari eserlerde çok önemli kitabe örneklerinin olduğu görülmektedir. Tolunoğulları, Eyyubiler ve Memlukler'den günümüze ulaşan belli başlı kitabeler yanı sıra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti süresince Mısır'daki Arap harfli kitabelerin gelişimi üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Mısır, Tolunoğulları, Eyyubiler, Memlukler, Osmanlılar, Arap harfli yazıtlar.

On the Inscriptions with Arabic Letlers in Egypt

Abstract:

Egypt, a North-African country, has been cradle of civilizations throughout history. According to the results of the archaeological excavations in the region, the known datum point of its history begins with the Egypt kingdoms which were established around 5000 b.c. Menes dynasty and Persian rule succeeded them. The country, which came under the rule of Roman and Byzantine Empires later, was annexed to Islam territories with the conquest of Amr b. As in 641.

Tolonids and Ikshidids, which had served as state governors under Abbasids and then established the first independent Turkish states, have a distinctive place in the history of Egypt. Especially; Ahmed b. Tolun Mosque, built in Katayi Hill which was formed by Ahmed b. Tolun, has the characteristics of the first Islamic Turk buildings in Samerra and enabled Samerran architectural style to be widespread in North Africa.

After reign of Fatimid Empire which ruled all the North Africa soon after its establishment in Mehdiye in Tunisia, got into the effort to generalize Shia and prospered Egypt with various monuments like Ezher mosque/madrassa, 30 madrasas; which were built in the reign of Ayyubids established under the leadership of Selahaddin-i Eyyubi who gained a reputation with his struggle against the crusades; not only enabled proselytism of Sunni Islamic belief but also continued the architectural style of Great Seljuk Empire via Zengi state.

In the reign of Mamelukes which came to the power after Ayyubids, an original style was developed in the social complex buildings in which mosques and madrasas

were emphasized by correlating Anatolian Turk, Great Seljuk and Zengi architectural design with high dome architecture which was widely used in Turkistan, Bukhara and Samarkand.

The handover of caliphate to Ottoman Empire with the conquest of Egypt in 1517 enabled Ottoman Empire to increase its influence on Muslims and increase its political effect. On the other way, the conquest of Egypt suppressed the hegemony of Western countries on trade routes and constituted an important effect to rule Mediterranean Sea.

In various settlement of Egypt which had been ruled by governors appointed from Istanbul more than 400 years, especially in Cairo, Ottomans built various buildings in different architectural styles. It is possible to identify various works from literature to architecture when detailed analysis is carried out. There are very important epigraphic examples in architectural works built in those days. Extant epigraphic materials of Tolunids, Ayyubids, Mamelukes and the development of inscriptions written in Arabic alphabet during the reign of Ottoman Empire in Egypt will be analyzed.

Keywords: Egypt, Tolunids, Ayyubids, Mamluks, Ottomans, inscriptions with Arabic letter.

Tolunoğlu Ahmet Camisi'nin ibadet mekânındaki payelerden birisinin üzerinde yer alan kitabesi¹, siyah bazalt taş üzerine yazılmış ve günümüze ulaşmış dünyadaki en eski Arapça yazıt örneğidir (Resim 1). Besmele ile başlayan ve Ayet el-Kürsi başta olmak üzere Kur'an-ı Kerim'den muhtelif ayetler ve Hz. Peygamber'e salavatlar ihtiva eden kitabenin en önemli yanı, aynı zamanda vakfiye metni içermesidir. Kufi karakterli kitabede, Emirü'l-Müminin'e velayet eden Emir Ebü'l-Abbas Ahmed b. Tolun -Allah dünyada ve ahirette izzetini, keremini ve nimetini daim kılsın- Allah'ın rızasını ve ahiret yurdunu isteyen Müslümanların toplanması, orada dinin yayılmasını sağlaması, müminlerin ülfeti, Allah'ın evinin yapımına rağbet edilmesi, farzların eda edilmesi, kitabın (Kur'an-ı Kerim) okunması ve zikrin devamı için Allah'ın üzerine ifa ettiği iyilik ve ihlas dolu bu kutlu, mübarek mescidin yapımını iki yüz altmış beş senesi Ramazan ayında emretti² denilmektedir.

Fatimiler devrinde şekillenen Kahire şehrinin surları ve kapıları üzerinde, Emirü'l-Cüyûş Bedru'l-Cemâlî tarafından 480 H/1087 M tarihinde gerçekleştirilen ilavelere ilişkin kitabeler dikkat çekicidir. Kuzey surun doğu köşesindeki **Bâbu'n-Nasr**'ın dışa bakan yüzünde, kapının hemen üzerinde mermer bir levhaya yazılmış Kufi karakterli üç satırlık yazıt (Resim 2) ile el-Hakim Camisi'nin minaresi ile **Bâbu'l-Fütûh**'un doğu burcu arasında bir kuşak şek-

1 D. Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo*, Cairo, 1989, s. 52; a.mlf., "İbn Tolun Camii" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C XX, İstanbul, 1999, s. 416-418; Z. M. Hasan, el-Fennü'l-İslâmî Fî Mısır, Kahire, 1994, s. 37.

2 K. A. C. Creswell, *Early Muslim Architecture*, Baltimore, 1958, s. 302-316; S. M. Muhammed, *Mesâcidu Mısır ve Evliyâuhâ's-Sâlihîn*, C I, Kahire, 1971, s. 150-151; H. Abdülvehhâb, *Târîhu'l-Mesâcidi'l-Eseriyeti*, Kahire, 1993, s. 40-41.

linde yerleştirilmiş kitabe bunlardandır. Bedru'l-Cemâli'nin adını veren bir başka yazıt, Mukattam Tepesi'nde yer alan ve 'Meşhedü'l-Cüyûşi' adıyla bilinen **el-Cüyûşi Camisi**'nin kapısı üzerindeki mermer levhada karşımıza çıkmaktadır. Beş satırdan ibaret bu kitabe, 478 H/1085 M tarihlidir.³

el-Akmer Camisi'nin giriş cephesi, yazıt muhtevası bakımından oldukça önemli bir örnektir. Kalın ve ince kuşaklar hâlinde yerleştirilen yazıtlarda Fatımi Halifesi el-Âmir Biahkâmi'l-lâh'ın emriyle 519 H/1125 M tarihinde yaptırıldığı belirtilmektedir (Resim 3). **Salih Talayi' b. Ruzzik Camisi**'nin cephesinde yer alan kuşaktaki kitabe aynı anlayışla ele alınmış bir örnektir. Bu kitabe, 555 H/1160 M tarihli olup Fatımiler devrinden zamanımıza ulaşmış son yazıttır.⁴ Bu kitabelere dikkat edildiği zaman, yazıtların iki şekilde düzenlendiği görülmektedir. Birincisi birkaç satırdan ibaret levhalar biçiminde, ikincisi ise yatay kuşaklar hâlinindedir. Bu gelenek Mısır'da sonraki devirlerde de devam ettirilmiştir. Bu kitabelerde Kur'an-ı Kerim'den muhtelif ayetler ile Kelime-i Tevhid ve salavatlar olmak üzere dinî içerikli metinlere rastlanmaktadır.

Fatımi Kahire'sinin doğusundaki tepelerden birisi üzerine ilk olarak Eyyübiler devrinde kurulmuş olan ve "Selahaddin Kalesi" ya da "Kal'atü'l-Cebel" olarak anılan **Kahire Kalesi**, Eyyubiler devrinden kitabeler barındırmaktadır. Bunlardan birisi Burc-u İmam'da yer almaktaydı, fakat günümüze ulaşmamıştır.⁵ İkincisi Babü'l-Müderrec'de bulunmakta olup (Resim 4), 1.25 X 0.69 m. ölçülerindeki mermer levha üzerine dokuz satır hâlinde Arapça olarak yazılmıştır.⁶ Kitabede, "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin günahından, geçmiş ve gelecek olanı bağışlasın (bütün tasalarımı gidersin) ve sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru bir yola ilet sin. Bu göz kamaştırıcı kalenin yapımını, memleketine sığınanlara fayda ve vasi bir barınağı bulunduran aremede Kahire'nin korunması için devletin kurucusu ve Emiru'İmü'minin Efendimiz Melikü'n-Nasır Salahü'd-dünya ve'd-din Ebu'l-Muzaffer Yusuf bin Eyyub, kardeşi ve veliahdı Emiru'İ-Mü'minin el-Melik el-Adil Seyfeddin Ebubekr Muhammed'in nezaretinde, memleket (saray) Emiri Karakuş Abdullah el-Meliki el-Nasırı eliyle 579/1183-84 senesinde emretti." denilmektedir.

3 D. Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo*, Cairo, 1989, s. D. Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo*, Cairo, 1989, s. 66-72; E. el-Amri-A. el-Tayeş, *el- 'Imâratü Fi Mısra'l-İslâmiyyeti (el- 'Asreynü'l-Fâtümi ve'l- Eyyübi)*, Kahire, 1996, s. 16, 18, 146.

4 S. M. Muhammed, *Mesâcidü Mısır ve Evliyâuhâ's-Sâlihün*, C I, Kahire, 1971, s. 320-325, 403-407, D. Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo*, Cairo, 1989, s. 72-74, 76-77.

5 M. V. Berchem, *Materiaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabieorum "Egypte"*, C I, Paris, 1903, s. 726-27; E. el-Amri-A. el-Tayeş, *el- 'Imâratü Fi Mısra'l-İslâmiyyeti (el- 'Asreynü'l-Fâtümi ve'l- Eyyübi)*, Kahire, 1996, s. 56; A. A. Bayhan, "Kahire Kalesi", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, Erzurum, 2003, s. 7-8.

6 E. el-Amri-A. el-Tayeş, *el- 'Imâratü Fi Mısra'l-İslâmiyyeti (el- 'Asreynü'l-Fâtümi ve'l- Eyyübi)*, Kahire, 1996, s. 62; A. A. Bayhan, "Kahire Kalesi", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, Erzurum, 2003, s. 8.

Kahire’de Nahhasin Bölgesi’nde, Mu’iz li-Dini’l-lah Caddesi’nde Fatimiler devrindeki Büyük Doğu Sarayı’nın (el-Kasru’l-Kebîl’ş-Şarki) bulunduğu yerde kurulmuş olan **Salihîye Medreseleri**, biri ana girişi üzerinde mukarnas çerçevesi nişin içerisinde yedi satır olarak, diğeri de yatay kuşak hâlinde hemen hemen aynı metni ihtiva eden iki yazıtı sahiptir (Resim 5-6). Bu kitabelere göre Salihîye Medreseleri, son Eyyubi sultanı Salih Necmeddin Eyyub b. Melik Kamil tarafından 641 H/1243-44 M tarihinde yaptırılmıştır.⁷ Salihîye Medreseleri’nin kitabelerinden ikincisi cephede yatay bir kuşak biçiminde düzenlenmesi açısından Fatimiler devrinde ilk örnekleri görülen geleneğin devamı niteliğindedir.

Eyyubiler’den sonra Mısır’a hâkim olan **Bahri ve Çerkez Memlukler** zamanında cepheler oldukça hareketli bir yapı sergilerler. Burada geniş kuşaklar hâlinde düzenlenmiş ve Memluk Neshi olarak tanımlanan kitabe frizleri dikkat çekmektedir.⁸ Sultan Kalavun Medrese-Türbe ve Maristan Kompleksi (1284-85) ile Berkûk Medresesi (1384-86) gibi Memluk dönemi yapılarının cephelerini bir uçtan diğer uca saran, aynı zamanda tezyini bir özellik gösteren kitabe kuşakları Mısır’da Fatimiler ve Eyyubiler dönemlerinde ilk uygulamalarına rastlanılan yazıtların en anıtsal örnekleri olarak dikkat çekerler (Resim 7-8). Ayrıca birkaç satırdan ibaret levha hâlinde kitabeler de Memluk binalarında karşımıza çıkmaktadır. Abbasiye’de Memluk Mezarlığı içerisinde yer alan Ferrec b. Berkuk Hankahı kitabesi örnek olarak gösterilebilir⁹ (Resim 9).

Mısır’daki **Osmanlı** mimari eserlerinde Arapça ve Osmanlıca olarak karşımıza çıkan yazı örnekleri, yapı türüne göre mesaj olarak verilmek istenen ayet ve hadisler, dua, edebî şiirler, tarihçe ile yapan-yaptıran ve tarih içeren ibareler ile Allah, Muhammed ve dört halifenin isimlerinden oluşmaktadır.

Günümüze kadar gelen Mısır’daki Osmanlı dönemi yapılarında en çok görülen yazı örneğini sülüs kitabeler teşkil etmektedir. Genellikle yapıların taçkapılarında bulunan taş-mermer kitabeliklere kabartma tekniğinde hak edilen örneklerin yanı sıra alçı, ahşap ve çini üzerine yazılmış sülüs kitabelere de rastlanmaktadır (Resim 10, 11, 11a). Muhibbiddin Ebu Tayyip ile ‘İdvî Camileri’nin iç duvarlarının üst bölümlerinde Memluk dönemi eserlerinde benzer örneklerine rastlanılan sülüs hatlı kalın kitabe kuşağı mevcuttur. Büyük bölümü tahrip olduğundan okunamayacak durumda olan bu şeritlerde Kur’an-ı Kerim’den ayetlerin olduğu anlaşılmaktadır. Mahmut Paşa, Emir Hammad,

7 H. Z. Ülken, *İslam Sanatı*, İstanbul, 1948, s. 133-134; K. A. C. Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, II, Oxford, 1952-60, s. 94 vd.; D. Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo*, Cairo, 1989, s. 87-90; E. el-Amri-A. el-Tayeş, *el-‘İmâratü Fi Mısra’l-İslâmiyyeti (el-‘Asreynü’l-Fâtûmi ve’l-Eyyübî)*, Kahire, 1996, s. 129; A. A. Bayhan, “Mısır’daki Eyyubi Devri Mimari Eserleri: Medreseler ve Hankah/Zaviyeler”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, Erzurum, 2004, s. 1-16.

8 H. Z. Ülken; *İslam Sanatı*, İstanbul, 1948, s. 167-177; D. Behrens-Abouseif; *Islamic Architecture in Cairo*, Cairo, 1989, s. 17-18, 26.

9 S. M. Muhammed, *Mesâcidü Mısır ve Evliyâuhâ’s-Sâlihîn*, C III, Kahire, 1980, s. 59-67.

Aksungur Farikânî (Habeşli), Mustafa Çorbacı Mirza Camileri, Yusuf Ağa Hîn, Kıyât Bey Vakfı, Giritli, Yusuf Bey, Seyyid Ali b. Hîze', İsmail Mağlevî Sebil-küttaplarının içinde tavan altındaki ahşap şeritlerde yapım kitabeleri bulunmaktadır. Beşir Ağa, Sultan I. Mahmut ve III. Mustafa Sebil-küttaplarında aynı yerlerde beyitlerden oluşan şiir kitabeleri vardır. Hüsrev Paşa Sebil-küt-tabı caddeye açık iki cephesini de baştan sona kuşatan geniş bir kitabe şeridine sahiptir (Resim 12, 12a). Bu tarz Mısır'da Fatımiler, Eyyubiler ve Memlukler dönemlerinde gelenekselleşen bir kitabe düzenini hatırlatmaktadır. Emir Süleyman Türbesi de Mısır'da başka hiçbir yapıda görülmeyen bir kitabe şeridi ortaya koyması açısından tek yapıdır. Kubbe kasnağını beyaz renkli bitki yaprakları ve çiçeklerin süslendiği mavi zemin üzerine beyaz renkle yazılmış Ayete'l-Kürsî dolanmaktadır (Resim 13, 13a). Kitabenin kubbe kasnağının dışında olması bakımından belki Memluk dönemi türbeleriyle bir bağlantısı kurulabilir. Ancak Anadolu'da, Osmanlı dönemi yapılarının birçoğunda, lacivert zemin üzerine beyaz harfli benzer örneklerini bulmak mümkündür. Tevbe Suresi'nin on sekizinci ayetine camilerin çoğunda yer verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Yasin, İsrâ, Ali 'İmran, Fetih, Vâkı'a, Mülk, Bakara, Nur ve Ahzab surelerinden muhtelif ayetler de yazılmıştır. Ayet kitabelerin en çok görüldüğü yapı Kale'deki Süleyman Paşa Camisi'dir. Ayet kitabelerinin yoğun biçimde görüldüğü yapılardan biri de Sebil-küttaplardır. Bunlarda ise İnsan Suresi'nin 4-5, 16-18 ve 20. ayetleri ile Muttaffifin Suresi'nin 24-25. ayetleri yazılmıştır.

Mısır'daki Osmanlı yapılarında görülen bir başka yazı örneği kûfidir. Süleyman Paşa Camisi'nin iç duvarlarındaki mermer kaplamaların üzerinde bir kûfi kitabe şeridi dolanmaktadır. Beyaz mermerden oyularak siyah macunla doldurularak oluşturulmuştur (Resim 14, 14a). Özellikle Çerkez Memlûkleri döneminde XV. ve XVI. yüzyıl yapılarında benzer kûfi kitabe şeritleri mevcuttur. Bunların yanı sıra Gebze Çoban Mustafa Paşa Camisi'nin son cemaat yeri ile iç duvarlarındaki kitabe kuşakları da Anadolu'daki yakın benzerleridir.

Burdaynî Camisi bize kare çerçeve içine yerleştirilmiş kûfi yazı örneğini vermektedir (Resim 15). Kelime-i Tevhid içeren bu uygulamanın en erken örneği Bulak'taki Memluk dönemi eseri Ebu'l-Ala Camisi'nin minber kapısında ve İslam Sanatı Müzesinde korunan Şaibi el-Tavrizî'nin sır altı çinisi üzerinde görülmektedir.¹⁰ Benzer bir uygulama Abidin Camisi'nde de bulunmaktadır. Son Cemaat Yeri'nin güneydoğu duvarında sekizgen bir çerçeve içerisine Allah, Muhammet ve Aşere-i Mübeşşere'nin isimlerine yer verilmiştir. Anadolu'da da satrançlı veya makıflı kûfi olarak Selçuklu ve Osmanlı sanatında rastlanılan bir yazı çeşidi olması bakımından ilgi çekicidir. Buna benzer uy-

10 N. M. Abu Bakr; "Memluk Influences on Ottoman Art in Egypt", *AHROS*, 3-4, December 1991, Zaghoun, 141.

gulamalara Mısır etkili olarak Gebze Çoban Mustafa Paşa Camisi son cemaat yerinde rastlanılmaktadır.

XIX. yüzyıldaki bazı yapılarda ise talik yazı örnekleri mevcuttur. Mehmet Ali Paşa döneminde yapılan eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Mehmet Ali Paşa Camisi, İsmail Paşa (Resim 16, 16a), Tosun Paşa (Resim 17, 17a) ve Silahtar Süleyman Ağa (Resim 18, 18a) Sebil-küttapları'nda lacivert zemin üzerine altın yaldızlı olarak, Silahtar Süleyman Ağa Camisi ile Erzincanlı Hasan Ağa Sebili'nde sade biçimde yazılmıştır. Bu yazı türü Anadolu'da aynı dönemde çok yaygındır.¹¹ Dolmabahçe Saray portalindeki kitabe benzer örnektir.

Mısır'daki Osmanlı devri yapılarındaki bu kitabeler bazı hattatlar ile şairleri tanımamıza imkân sağlamaktadır. Mehmet Ali Paşa Camisi'nde Hattat İzmirli Emin, Sultan I. Mahmut Medresesi'nde Hasan Rüşdî, İsmail Paşa Sebili'nde Esad Semerkandî ve Muhammed, Erzincanlı Hasan Ağa Sebili'nde Ebu'l-Kasım Geylani, Haremeyn Vakfı Sebil-küttabı'nda İbrahim el-Bağdâdî, Mustafa Fazıl Paşa Sebil-Küttabı'nda Seyyid İbrahim Rüşdi el-Mevlevî, Ahmet Rıfat Paşa Sebil-küttabı'nda Hüsnü, Ümmü Abbas Paşa Sebil-küttabı'nda Abdullah Zühdi gibi hattatların yazıları mevcuttur. İbrahim el-Bağdâdî ve Ebu'l-Kasım Geylânî 'Rakım'; Hasan Rüşdi ve Esad Semerkandî 'Harrara'; Seyyid İbrahim Rüşdi el-Mevlevî, Hüsnü ve Abdullah Zühdi 'Ketebe' biçiminde imza atarken İzmirli Emin her üç şekilde de imza atmıştır.

Zekî, Kâmil, Hamdiya, Hayret, Sami, Nazif, Fatih, Rüşdî, Nâili, Mesti, Kâşif ve Aziz gibi şairlerin adları geçmektedir. Bunların yanı sıra Kahire'de imzalarına rastladığımız Aynî, Ayşe İsmet Hanım, Azmi, Cevdet, Kâzım, Latif, Rakım, Rıza, Rıfat, Said, Şefik ve Vecdi ile birlikte bu şairlerin hepsi Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerinden vazife icabı Mısır'a gelmişler ve bilhassa Mehmet Ali Paşa'dan gördükleri ilgi üzerine hayatlarının bir kısmını burada geçirmişlerdir.¹²

Mısır'daki bazı Osmanlı yapıları, Osmanlı sultanların monogram niteliğindeki imzaları olarak tanımlanan¹³ tuğraları da ihtiva etmektedir. Sultan I. Mahmut (Resim 19), Sultan III. Mustafa ve Sultan II. Mahmut (Resim 20-21) mimari eserler üzerinde tuğralarına rastlanılan padişahlardır. İlk ikisi Kahire'de kendi adlarına bina ettirdikleri eserlerde, üçüncüsü ise Mehmet Ali Paşa'nın inşa ettirdiği yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Bu da tarihî vesikalarda Fransız istilasının ardından Mısır'da bağımsız bir devlet kurma çabası içinde gördüğümüz Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'daki padişahla ilişkilerinin boyutlarını ortaya koymasından açısında oldukça ilgi çekicidir.

11 Bunun için bk. N. Boydaş; *Talik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, İstanbul (1994); P. Doğu; "Talik Kitabeler", *SKYLIFE*, Y15, S165, Mart-1997, s. 52-61.

12 M. Akkuş; "Kahire'deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler", *Vakıflar Dergisi*, XXII, Ankara, 1991, s. 383-384.

13 M. Sözen-U. Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1986, s. 241.

Osmanlı devri Mısır mimarisindeki yazıtlar arasında bir başka ilginç örnek de Gülşeni Tekkesi'nde, türbenin kapısının üzerinde karşımıza çıkan ve altı satır hâlinde düzenlenmiş olan Farsça kitabedir (Resim 22-22a). Şiir düzenindeki yazıtın son satırı ebced hesabıyla 931 H/1524 M tarihini vermektedir:

Kerd rihlet zi gülistân-ı fenâ / Gülşenî-i sünnî Şeyh İbrâhîm
Zed kadem ber semen-i lâhût / Geşt bargâh-ı şâh-ı kadîm
Goft hâtif sırr-ı o târîh / Mâte kutbu'z-zamân İbrâhîm¹⁴

14 Kitabenin Türkçe anlamı: Sünni Şeyh İbrahim Gülşeni fani gül bahçesinden (dünya) göç etti/Yasemin kokulu ilahi âleme ayak bastı, Kadim olan Allah'ın eşiği (huzuru) ne ulaştı/Hatîf onun sırrını tarih olarak şöyle dedi: Zamanın Kutbu İbrahim vefat etti.

Resim 1- Tolunoğlu Ahmet Camisi'nin Kitabesi

Resim 2- Bâbu'l-Nasr'ın Kitabesi

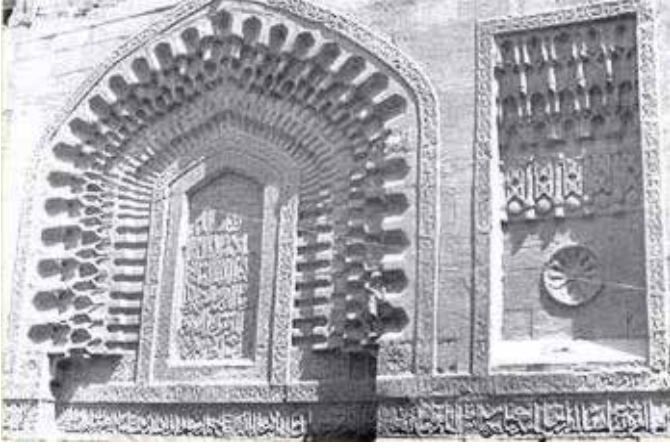
Resim 3- el-Akmer Camisi'nin Ana Cephesindeki Yazıtlar

Resim 4- Bâb el-Müderrec Kitabesi

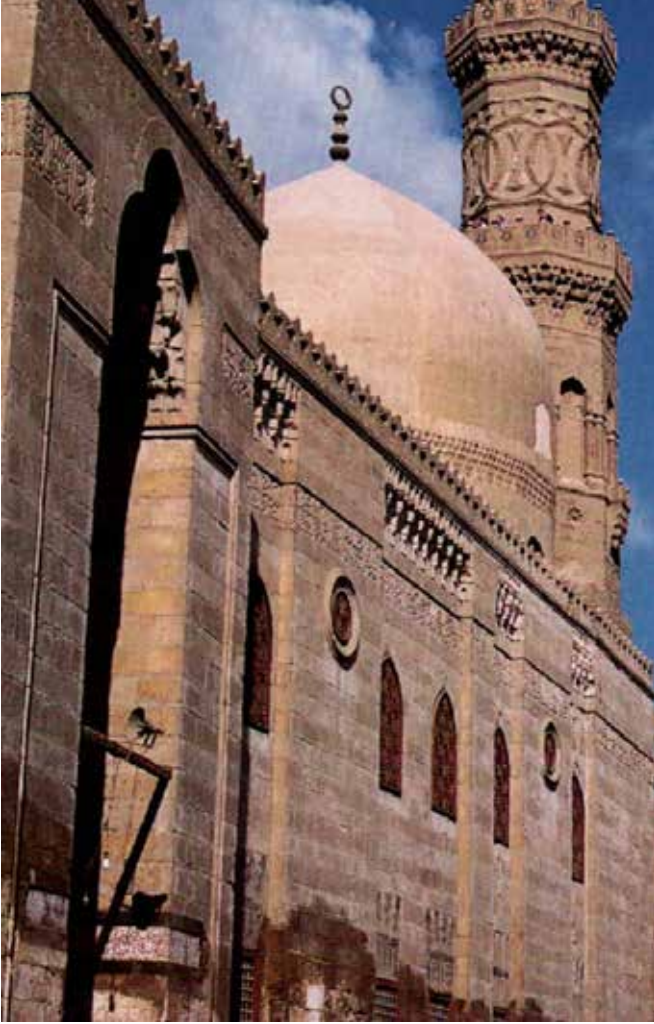
Resim 5- Salih Necmeddin Eyyub Medresesi'nde Yazıtlar

Resim 6- Salih Necmeddin Eyyub Medresesi'nde Yazıtlar

Resim 7- Kahire Sultan Kalavun Külliyesi'ndeki Kitabe Kuşağı

Resim 8- Kahire Zahir Berkuk Medrese ve Hankahı'ndaki Yazıt Frizi

Resim 9- Sultan Ferec b. Berkuk Hankahı Kitabesi

Resim 10- Süleyman Paşa Camisi Kitabesi

Resim 11- Rukiye Dudu Sebil-Küttabı Kitabeleri

Resim 11a- Rukiye Dudu Sebil-Küttabı Kitabeleri

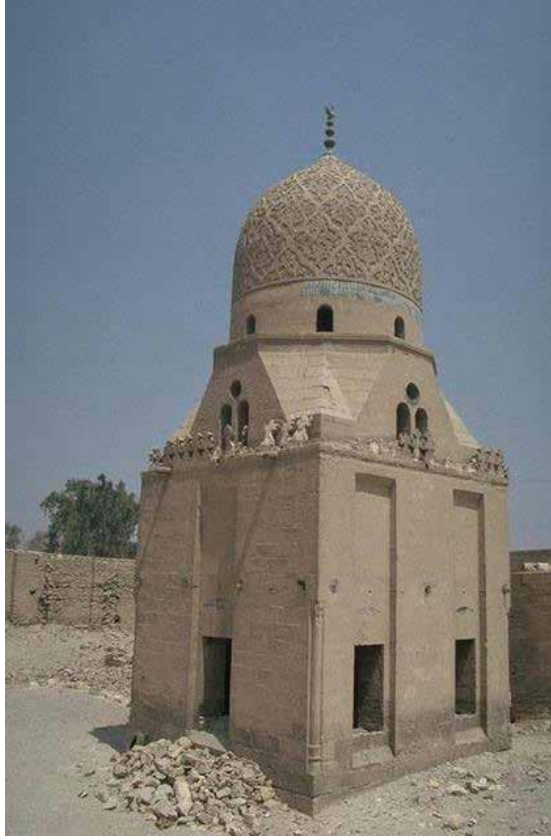

Resim 12- Hüsrev Paşa Sebil-Kütüphanesi'nin Cephelerindeki Yazıt Kuşağı

Resim 12a- Hüseyin Paşa Sebil-Kütüphanesi'nin Cephelerindeki Yazıt Kuşağının Sonu

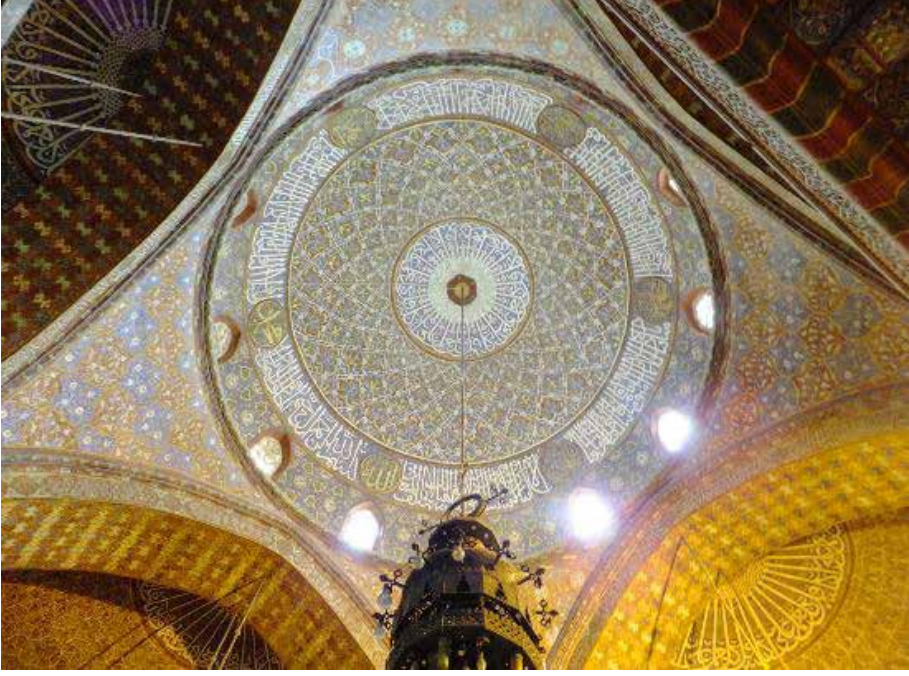
Resim 13- Emir Süleyman Türbesi'ndeki Yazıt Kuşağı

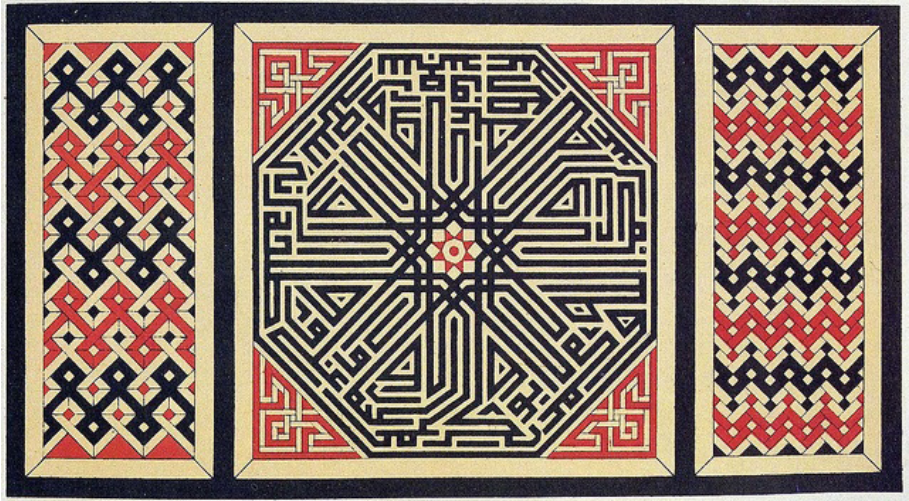
Resim 13a- Emir Süleyman Türbesi'ndeki Yazıt Kuşağının Bugünkü Hâli

Resim 14- Süleyman Paşa Camisi'ndeki Mermer Kufi Kitabe Kuşığı

Resim 14a- Süleyman Paşa Camisi'ndeki Sülüs Kitabe Örnekleri

Resim 15- el-Burdayni Camisi'ndeki Kufi Pano

Resim 16- İsmail Paşa Sebili'ndeki Kitabeler

Resim 16a- İsmail Paşa Sebili'ndeki Kitabelerden Detay

Resim 17- Tosun Paşa Sebili'ndeki Yazıtlar

Resim 17a- Tosun Paşa Sebili'ndeki Yazıtlardan Detay

Resim 18- Silahdar Süleyman Ağa Sebili'ndeki Kitabeler

Resim 18a- Silahdar Süleyman Ağa Sebili'ndeki Kitabelerden Detay

Resim 19- Sultan I. Mahmut Medresesi ve Sebil-Küttabı'ndaki Tuğra

Resim 20- İsmail Paşa Sebili'ndeki II. Mahmut'un Tuğrası

Resim 21- Tosun Paşa Sebili'ndeki II. Mahmut'un Tuğrası

Resim 22- İbrahim Gülşeni Türbesi

Resim 22a- İbrahim Gülşeni Türbesi'ndeki Farsça Kitabe

